

УДК 368.91

Ф. О. Журавка,

*д. е. н., професор, професор кафедри міжнародних економічних відносин,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна*

О. С. Журавка,

*к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Сумський державний університет, м. Суми, Україна*

Н. О. Небаба,

*к. е. н., доцент кафедри економічної кібернетики,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, Україна*

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.5.5

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

F. Zhuravka,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department
of International Economic Relations Sumy State University, Sumy, Ukraine

O. Zhuravka,

Ph.D. in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Sumy State University, Sumy, Ukraine.

N. Nebaba,

Ph.D. in Economics, Associate Professor of the Department of Economic Cybernetics
Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine

PROBLEM ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE DOMESTIC MARKET IN INSURANCE OF LIFE IN GLOBALIZATION CONDITIONS

Створення ефективної системи соціального захисту населення неможливе без розвинутого ринку страхування життя. Під впливом об'єктивних процесів розвитку економіки та процесів глобалізації світовий ринок страхування життя активно розвивається. У багатьох розвинутих країнах цей ринок є центром постійної уваги, а питання включення страхових послуг у соціальні програми набуває актуальності. При цьому ринок страхування життя відіграє значну роль у соціальному захисті населення, сприяє покращенню інвестиційного клімату, має безпосередній вплив на фінансову безпеку країни. Вхідження України до системи світових господарських зв'язків зумовлюють необхідність розвитку вітчизняного ринку страхування життя. У запропонованій статті автори досліджують сутність та роль страхування життя в соціально-економічному розвитку країни, акцентуючи увагу на необхідності розвитку саме цього сегменту страхового ринку. На основі аналізу основних показників розвитку ринку страхування життя було виявлено як позитивні, так і негативні тенденції. Вивчення практичного досвіду діяльності страхових компаній дозволило визначити основні напрями подальшого розвитку вітчизняного ринку страхування життя.

Effective system creation of the population social protection is impossible without the developed market of life insurance. Under the influence of objective processes of economic development and globalization processes, the world life insurance market actively develops. In many developed countries, this market is the center of permanent attention, and issues of insurance services inclusion in social programs are of particular relevance. At the same time, the life insurance market plays a significant role in the social protection of the population, promotes the improvement of the investment climate and has a direct impact on financial security of the state. Integration of Ukraine into the system of global economic relations requires the development of the domestic life insurance market. The article examines the essence, functions and role of life insurance in the socio-economic development of the country, emphasizing the necessity for the development of this particular segment of the insurance market. Based on the analysis of main indicators of Ukrainian life insurance market development, positive and negative trends have been identified. The study of practical experience of insurance companies' activity allowed to determine the main directions of further development of the domestic life insurance market. It is proved that the development of the domestic life insurance market is restrained by a number of factors, namely: low solvent demand for insurance services due to unsatisfactory living standards of the population, limited corporate finance, instability of the national currency and the absence of economic incentives for the development of insurance; imperfect protection of the rights of consumers of insurance services, legislative unregulated activity of insurance guarantee insurance funds and lack of effective work of the institution of the insurance ombudsman; the lack of reliable investment programs, as well as real financial ones mechanisms for

long-term placement of insurance reserves; underdevelopment of long-term life insurance; a significant number of insurance companies with a low level of capitalization; low level of consumer confidence in insurance companies and lack of insurance culture in society; use of the insurance market by business entities to optimize taxation; the narrowness of the insurance market, in comparison with the developed countries, a narrow range of insurance services in the field of life insurance; unskilled actuarial calculations; imperfection of insurance rules; low technological efficiency of insurance operations; considerable information secrecy of the insurance market; mperfection of the system of providing insurance activity.

Ключові слова: страхування життя, страховий ринок, ринок страхування життя, соціальний захист, страхові премії, страхові виплати.

Key words: life insurance, insurance market, life insurance market, social protection, insurance premium, insurance payment.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Страхування життя (далі — СЖ) належить до стратегічно важливої складової страхового захисту населення. Створення сприятливих умов для функціонування вітчизняного ринку СЖ в умовах глобалізації є актуальним. Зокрема у сучасних умовах розвитку страхового ринку поглибленого вивчення вимагають питання ролі СЖ у соціально-економічному розвитку країни, додаткового розгляду потребують фактори, що стримують та впливають на розвиток вітчизняного ринку СЖ.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження теоретико-методологічних і науково-методичних засад СЖ внесли відомі вітчизняні вчені, а саме: Т.М. Артюх, В.Д. Базилевич, Н.М. Внукова, О.О. Гаманкова, А.М. Єрмошенко, О.С. Журавка, О.М. Залетов, М.В. Мних та інші. Зазначені питання розглядалися зарубіжними авторами, зокрема Л.А. Орланюк-Малицькою, Ю.В. Панковим, Г.І. Фалінін, Т.А. Федоровою, О.А. Шаховим, Р.Т. Юлдашевим та іншими. При цьому ціла низка проблемних аспектів у сфері СЖ висвітлена недостатньо і потребує подальшого дослідження.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є дослідження сучасного стану вітчизняного ринку СЖ в Україні в умовах глобалізації, його ролі в соціальному захисті громадян, а також визначення проблем та перспектив його розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний період розвитку України характеризується прагненням досягти глибоких і якісних перетворень економіки та її соціальної переорієнтації, посилити вплив фінансової політики в розв'язанні головних завдань стратегії економічного і соціального розвитку держави. Критерієм прогресивності зрушень може стати розвиток вітчизняного ринку СЖ. У розвинутих країнах СЖ є важливим елементом соціальної системи держави, що дозволяє успішно вирішувати цілий ряд соціальних проблем, а також задовольняти потреби юридичних і фізичних осіб у забезпеченні гарантій захисту їх економічних інтересів, пов'язаних зі здійсненням різних видів господарської діяльності, збереженням визначеного рівня добробуту. Соціальний захист громадян — це системне поняття, яке можна визначити як діяльність суспільно-політичних інститутів щодо підтримки гідно-

го рівня соціального добробуту людини в конкретних економічних умовах. Соціальний захист передбачає використання різних форм і методів, його основою є загальнообов'язкове державне соціальне страхування. Разом з тим, важливе місце у забезпеченні захисту від соціальних ризиків належить приватному страхуванню, зокрема — СЖ. У всьому світі СЖ є важливим інструментом соціального захисту населення. Розвинутий ринок СЖ сприяє зменшенню навантаження на державні соціальні фонди, розширює обсяги соціальних гарантій, важливе значення має в сфері добровільного пенсійного забезпечення, де страхові компанії успішно конкурують з недержавними пенсійними фондами та банками [1].

СЖ є стратегічним сектором економіки: сприяє соціально-економічній стабільності в суспільстві, стимулює розвиток фінансового ринку. Послуги зі СЖ є унікальним фінансовим інструментом, який забезпечує певні страхові гарантії, а саме: відшкодування втрат доходів у зв'язку зі втратою здоров'я, смертю члена родини, організацію надання медичної допомоги тощо, а також сприяє активізації нарощення заощаджень населення країни. СЖ синтезує страховий захист від існуючих ризиків життя людини та можливість заощадження коштів, оскільки при укладанні договору інтерес страхувальника полягає не лише в страхуванні ризиків, а й в отриманні додаткового доходу від інвестування накопичених коштів. Наприклад, в Україні державою забезпечується мінімальний розмір інвестиційного доходу по договорам СЖ — 4%. СЖ є класичною страховою послугою, має багаторічну історію, з'явилося в Європі наприкінці XVII століття як додаток до морського страхування, коли поряд зі страхуванням суден та вантажу почали укладати договори СЖ капітанів. Сьогодні на СЖ у розвинутих країнах припадає близько від 40 до 60% загальних страхових платежів. Наявність страхових полісів у населення є одним з чинників його добробуту і надає людям упевненості у завтрашньому дні. При цьому людина покладається виключно на власні сили для забезпечення свого майбутнього. Обсяг соціального забезпечення в країнах негативно корелює з попитом на продукти СЖ [2; 3; 5].

Дослідники виділяють два основних (базових) ризиків СЖ та додатковий. Додатковим ризиком життя є ризик набуття застрахованою особою непрацездатності внаслідок хвороби чи нещасного випадку. Створення сприятливих умов для функціонування вітчизняного ринку СЖ є надзвичайно важливим. Тривала економічна та політична криза в Україні призвела до різкого па-

Таблиця 1. Показники розвитку вітчизняного ринку СЖ протягом 2013 — 2017 рр. (станом на початок року)

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
1. Загальна кількість СК, од.	414	407	382	361	310
- у т.ч. СК «non-life»	352	345	325	312	271
- у т.ч. СК «life»	62	62	57	49	39
2. Кількість укладених договорів, од.	178 156 810	185 280 416	134 713 208	202 429 341	179 471 238
- у т.ч. зі страхування життя, од.	2 473 413	3 481 618	1 270 405	1 495 216	1 346 668
3. Валові страхові премії, млн грн	21 508,2	28 661,9	26 767,3	29 736,0	35 170,3
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	1 809,5	2 476,7	2 159,8	2 186,6	2 756,1
- частка СЖ, %	8,4	8,6	8,1	7,4	7,8
4. Валові страхові виплати, млн грн	5 151,0	4 651,8	5 065,4	8 100,5	8 839,5
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	82,1	149,2	239,2	491,6	418,3
- частка СЖ, %	1,6	3,2	4,7	6,1	4,7
5. Рівень виплат по договорам СЖ, %	4,5	6,0	11,1	22,5	15,2
6. Страхові резерви, млн грн	12 577,6	14 435,7	15 828,0	18 376,3	20 936,7
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	3 222,6	3 845,8	5 306,0	6 889,3	7 828,2
- частка СЖ, %	25,6	26,6	33,5	37,5	37,4
7. Статутний капітал СК, млн грн	14 654,0	15 377,2	15 154,0	14 490,7	12 783,8
- у т.ч. статутний капітал страховиків зі СЖ, млн грн	1 539,6	1 712,7	1 910,8	1 505,8	1 420,3
8. Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	56 224,7	66 387,5	70 261,2	60 729,1	56 075,6
- у т.ч. зі СЖ, млн грн	6 010,7	7 029,2	9 312,0	10 184,5	10 946,9

Джерело: узагальнено авторами з урахуванням [4; 7].

діння рівня життя більшості населення, тому послуги зі СЖ у нашій країні не набули достатнього поширення. Життєвий рівень в Україні є одним із найнижчих у Європі. Про це свідчить рівень розвитку людського капіталу України, він значно поступається розвиненим країнам. Це проявляється у: низькій якості життя (за індексом якості життя у 2016 р. наша країна посідала 66 місце, значення індексу охорони здоров'я становило 55); недостатньому фінансуванні людського розвитку за рахунок усіх джерел (держави, домогосподарств та підприємств) [2; 4; 7—10]. Видатки на охорону здоров'я в Україні у 2016 р. зменшилися до 3,3 % ВВП; видатки на освіту у 2016 р. знизилися до 5,9 %; втраті позицій у розвитку людського потенціалу країни (у 2016 р. порівняно із 2015 р. Україна перемістилася з 55-го на 84-е місце за розвитком людського потенціалу згідно зі "Звітом ООН про людський розвиток — 2016". З метою виявлення потенціалу ринку СЖ вважаємо за доцільне провести аналіз цього сегменту страхового ринку за основними показниками, які представлені в таблиці 1. За даними Нацкомфінпослуг простежується тенденція зменшення кількості страхових компаній в цілому по ринку, аналогічною є ситуація для страхових компаній "life". Їх кількість зменшилась з 62 од. у 2012 році до 39 од. у 2016 році, тобто майже в половину [1—4; 7].

Показник концентрації ринку СЖ, представлений у таблиці 2 також підтверджує висновок про наявність зайвих операторів на ринку. За даними таблиці можна констатувати, що протягом всього досліджуваного періоду більшу частку ринку СЖ (90,4% у 2012 р. та 89,4% у 2016 р.) утримують 10 страхових компаній, причому на перші три з них припадає питома вага всіх надходжень валових премій — 43,0% у 2016 році. Варто відмітити, що найбільшого значення показник набув у 2013 році — 51,7% [4; 7].

Згідно з рейтингом ТОП — 3 компаній СЖ за критерієм обсягу страхових премій провідні місця у 2016 р. займали наступні страховики: "Мет Лайф" — 30% від валових премій ринку СЖ, "ТАС" — 14% та "Уніка Життя" — 13%. Варто зазначити, що останні роки зазначе-

ні компанії були незмінними лідерами на ринку СЖ і їх першість змінювалась лише в середині групи ТОП-10. Для повноцінної оцінки рівня розвитку СЖ в Україні необхідно проаналізувати динаміку страхових премій та виплат зі СЖ, а також та рівень страхових виплат. Валові страхові премії протягом 2012—2016 років зросли на 946,6 млн грн з 1,8 млрд грн у 2012 році до 2,8 млрд грн у 2016 році. Варто зазначити, що відбулося зниження надходжень від валових страхових премій у 2014 році. Розглядаючи структуру валових страхових премій, можна дійти висновку, що найбільшу частку становлять внески від фізичних осіб — на кінець 2016 року 96%. СЖ, на жаль, не займає на сьогодні істотної частки страхового ринку: у 2016 р. в структурі валових страхових премій частка СЖ склала лише 7,8% і вона є меншою за попередні роки. Найбільше значення цей показник мав у 2013 р. — 8,6%. За 2012 — 2016 рр. відбулося зростання валових страхових виплат на 3688,5 млн грн. До того ж найбільший приріст характерний для 2015 р. — 3035,1 млн грн, а найменший (від'ємний) у 2013 році — 449,2 млн грн. Рівень валових страхових виплат протягом 2012—2016 років зростав до 2015 року і становив 22,5%. Проте у 2016 році відбулося його зниження до 15,2%, але він все одно вище за дані 2014 року і раніше. У підсумку можна зазначити, що за досліджуваний період рівень страхових виплат зріс на 10,7%. Обсяги резервів зі СЖ вказують на зростання надійності страховиків. Протягом досліджуваного періоду відбувається їх збільшення на 4 605,6 млн грн, найбільший приріст характерний для 2015 року — 1 583,3 млн грн. Щодо

Таблиця 2. Концентрація вітчизняного ринку СЖ протягом 2013—2017 рр. (станом на початок року)

Вид страхування	Значення показнику концентрації ринку по роках, %				
	2013	2014	2015	2016	2017
Топ – 3. Страхування «Life»	44	51,7	44,8	42,8	43,0
Топ – 10. Страхування «Life»	90,4	90,9	91,2	87,9	89,4
Топ – 50. Страхування «Life»	100	100	100	100	100

Джерело: узагальнено авторами з урахуванням [4; 7].

таких важливих показників капіталізації страхових компаній, як величина загальних активів та розміри статутного капіталу, то динаміка по цим показникам є негативною останні два роки, вони зменшуються, пов'язано це перш за все із скороченням кількості страхових компаній зі СЖ у 2015 та 2016 роках [4; 7].

Проведений аналіз виявив як позитивні, так і негативні тенденції розвитку вітчизняного ринку СЖ. Серед позитивних слід виділити такі: зростання обсягу страхових премій, збільшення обсягу та рівня виплат; основними негативними тенденціями є мізерна частка СЖ в загальному обсязі страхових премій, недостатня капіталізація ринку та низька платоспроможність страхових компаній. Розвиток СЖ в Україні стримується багатьма чинниками. Позитивною тенденцією можна визначити зростання останніми роками рівня середньої заробітної плати до 5183 грн у 2016 році та розміру середньої пенсії до 1886,80 грн у 2016 році, проте при відповідному темпі інфляції (індекс інфляції у 2016 р. — 12,4) зростання доходів є вимушеною мірою для забезпечення відповідного рівня життя населення чи запобігання до його різкого зниження [4; 7]. Рівень заощаджень населення невисокий і останніми роками знижується, зростає рівень безробіття — за таких тенденцій, звісно, ринок СЖ не має належного розвитку.

ВИСНОВКИ

Таким чином, на підставі проведеного аналізу, можна зробити висновок, що галузь СЖ в Україні потрібно реформувати, враховуючи її теперішній стан, а також соціальне значення та притаманний цій галузі потужний інвестиційний потенціал. Перспективи ринку СЖ залежатимуть не лише від кількісної чи якісної структури ринку, а й від подальшого розвитку законодавчої бази, що регулює страховий бізнес, підвищення конкурентоспроможності вітчизняних страховиків, подальшої інтеграції України у міжнародні структури, належної взаємодії держави та страхового ринку при вирішенні найважливіших питань соціального захисту населення через сприяння розвитку ринку особистого комерційного страхування.

Література:

1. Адамович В.В. Проблеми розвитку страхування життя як соціально значимого виду страхування [Електронний ресурс] / В.В. Адамович, О.С. Васильчишин. — Режим доступу: <http://forinsurer.com/public/02/11/23/118>.
2. Андросова О.Ф. Ринок страхування життя в Україні: тенденції та європейський досвід / О.Ф. Андросова // Вісник Запорізького національного університету. Серія: страхування. — Запоріжжя, 2015. — С. 60—69.
3. Відлацький В.А. Тенденції та проблеми розвитку страхування життя в Україні / В.А. Відлацький, Л.А. Приступа // Економіка — погляд у майбутнє. Тенденції інноваційного розвитку економіки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25—26 квіт. 2014 р.): у 3 ч. — Дніпропетровськ: НО "Перспектива", 2016. — Ч. 1. — С. 27—30.
4. Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг // [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>

5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page3>

6. Стецюк Т.І. Сутність страхування життя: значення, функції, ризику / Т.І. Стецюк // Наука й економіка. — 2015. — № 1 (37). — С. 154—160.

7. Фориншурер — страхование в Украине [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://forinsurer.com>

8. Хаменко К. Проблеми ринку страхування життя в Україні / К. Хаменко [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://pck.kneu.edu.ua/?p=344>

9. Шумелда Я. Організаційні схеми та економічні механізми страхування життя / Я. Шумелда // Страхова справа. — 2010. — №3. — С. 52—61.

10. Ярошенко С.Л. Проблеми становлення та розвитку страхового ринку життя в Україні: Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності / С.Л. Ярошенко, Л.В. Куделя // Формування ринкових відносин в Україні. — № 4. — 2015. — С. 42—50.

References:

1. Adamovych, V.V. (2011), "Problems of development of life insurance as a socially meaningful type of insurance", available at: <http://forinsurer.com/public/02/11/23/118> (Accessed 30 Jan 2019).
  2. Androsova, O.F. (2015), "Life Insurance Market in Ukraine: Trends and European Experience", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Seriya: strakhuvannia*, pp. 60—69.
  3. Vidlats'kyj, V.A. (2016), "Trends and problems of life insurance development in Ukraine", *Ekonomika - pohliad u majbutnie. Tendentsii innovatsijnoho rozvytku ekonomiky: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Economics — a look into the future. Trends in innovation development of the economy: materials of the International scientific and practical conference], NO "Perspektyva", Dnipro, Ukraine, pp. 27—30.
  4. National Commission for State Regulation of Financial Services Markets (2019), available at: <http://nfp.gov.ua/content/strahoviy-rinok.html>
  5. Verkhovna Rada of Ukraine (1996), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80/page3> (Accessed 30 Jan 2019).
  6. Stetsiuk, T.I. (2015), "The essence of life insurance: values, functions, risks", *Nauka j ekonomika*, vol. 1 (37), pp. 154—160.
  7. Forinsurer (2019), available at: <http://forinsurer.com> (Accessed 30 Jan 2019).
  8. Khamenko, K. (2012), "Problems of the life insurance market in Ukraine", available at: <http://pck.kneu.edu.ua/?p=344> (Accessed 30 Jan 2019).
  9. Shumelda, Ya. (2010), "Organizational schemes and economic mechanisms of life insurance", *Strakhova sprava*, vol. 3, pp. 52—61.
  10. Yaroshenko, S.L. (2015), "Problems of formation and development of the insurance market of life in Ukraine: Economic problems of development of branches and types of economic activity", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 4, pp. 42—50.
- Стаття надійшла до редакції 20.02.2019 р.*